

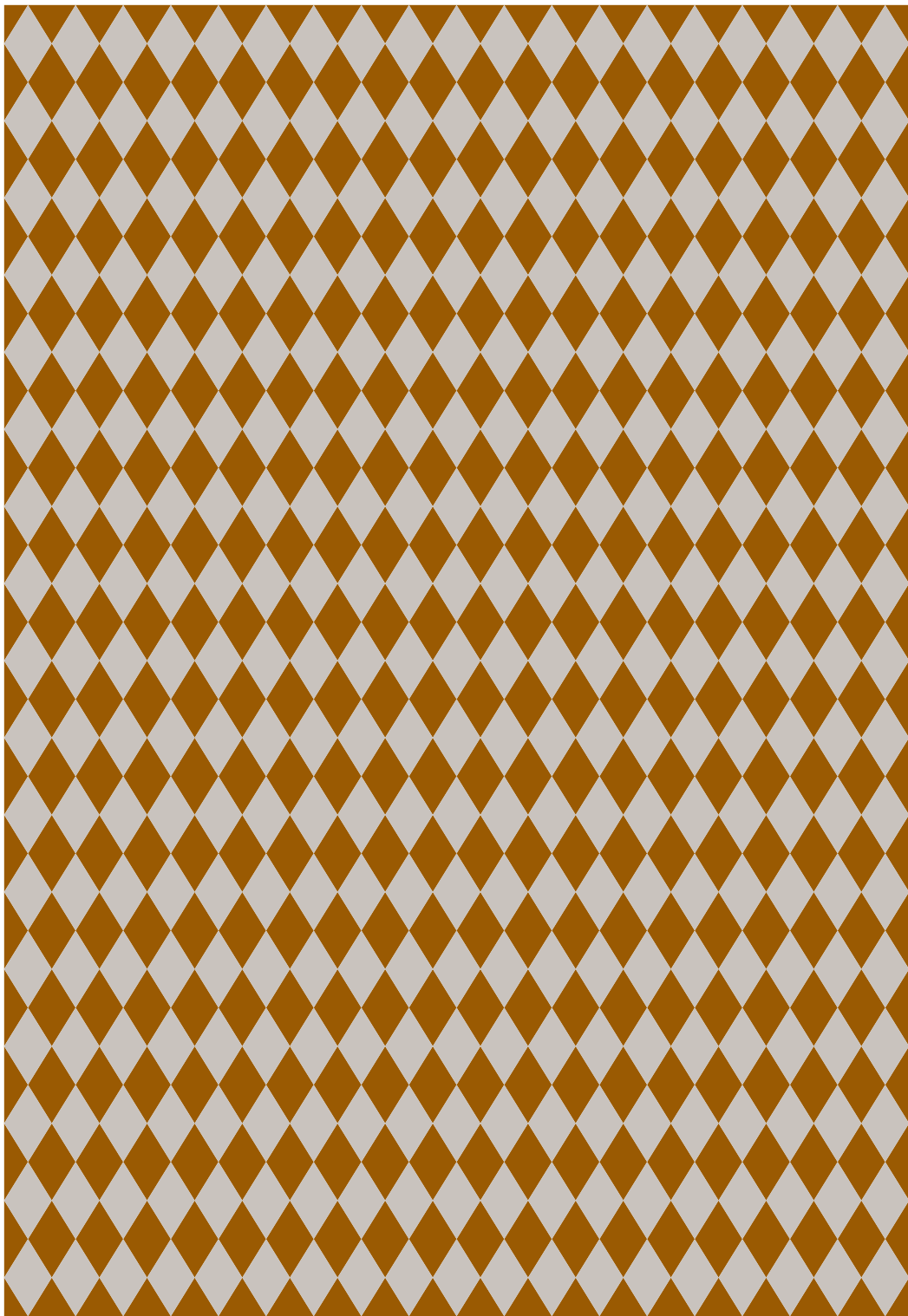
ETIK etik, r. 0. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Etiska aspekter 5 fall

LUNDS UNIVERSITETS ETIKRÅD | SKRIFTSERIE | NR 3 | 2020

... (n) l. vetenskapl. m.
(1762; möjl. ...)

Etiska aspekter

5 fall

Lunds universitets etikråd arbetar för att öka förståelsen för vikten av ett etiskt förhållningssätt i Lunds universitets verksamheter, stimulera till diskussion och debatt i etiska frågor samt främja kunskapsutveckling inom det etiska området.

Rådet har sedan starten 2016 lagt etiska aspekter på en rad teman rörande universitets verksamhet, om utbildning, om forskning och om samverkan. Vissa teman har varit föremål för etikseminarier och några har även genererat skrifter i etikrådets skriftserie.

Detta nummer av skriftserien presenterar fem fall, fall som speglar den bredd av frågor som etikrådet diskuterat. Syftet med att presentera dessa fem fall är att ge exempel på karakteristiska frågor vid universitetet, ofta vardagliga men också svåra, där etiska aspekter kan appliceras, men också att ge rådets reflexion.

De fem fall som presenteras är fiktiva exempel. De har dock en viss koppling till verkliga händelser, men ett namn och andra omständigheter är omskrivna och ibland fabricerade.

Skriften kan ses som ett avslut och som en fortsättning. Rådet har från och med 1 januari 2020 delvis en ny sammansättning, och skriften kan på så sätt ses sammanfatta rådets första mandatperiod och användas som en utgångspunkt för kommande.

1

FORSKARENS ROLL OCH ANSVAR I SAMHÄLLSDEBATTEN?

I en artikel i en stor dagstidning beskrivs hur ett nytt tekniskt system har installerats i ett studentboende i Lund. Systemet förväntas ge stora miljömässiga och ekonomiska fördelar. Företaget som har installerat systemet får stor uppmärksamhet i artikeln, och en talesman för företaget beskriver i vaga ordalag hur systemet fungerar. I beskrivningen finns ett antal uttalanden som går tvärt emot etablerad kunskap inom området, och vissa uttalanden gränsar till pseudovetenskap. Området är väl utforskat; det har publicerats över en miljon artiklar som behandlar fältet i generella termer och 5 872 som behandlar just detta specialområde. Ingen av dessa artiklar beskriver de fenomen som företaget stöder sig på.

Flera forskare i fältet upprörs över hur företagets uttalanden får stå oemotsagda. Vid en närmare undersökning visar det sig att företaget i fråga har fått flera miljoner kronor i anslag från en statlig myndighet med ansvar för miljöfrågor, för att utveckla och marknadsföra produkten.

En grupp forskare skriver därför ett brev till myndigheten där de ifrågasätter hur beslutet kring anslaget fattats. De skriver även en debattartikel som kritiserar företaget. Debattartikeln får mycket stor uppmärksamhet och under ett par dagar intervjuas forskarna i olika medier.

Företaget svarar med att de kan lida stora ekonomiska förluster på grund av forskarnas skepsis och hävdar att forskarna är trångsynta och har svårt att acceptera nya upptäckter. Myndigheten svarar på ett liknande vis och konstaterar i ett utlåtande i en svensk dagstidning att "kunskap inte får stå i vägen för innovation".

Följande frågor väcks därmed:

- Vilket ansvar har forskare vid Lunds universitet att agera i fall där det kan misstänkas att det är fråga om bluff eller tvivelaktig marknadsföring på vetenskaplig grund? Kan vi låta bli att agera?
- Påverkas bedömningen av det faktum att det finns risk för ekonomisk skada för företaget i fråga?
- Vilken typ av kommunikation och agerande är rimligt i liknande fall? Intervjuer i media, debattartiklar, polisanmälan?

Etikrådets reflexion:

Som forskare vid Lunds universitet har du ingen formell skyldighet att agera när vetenskapligt tvivelaktiga rön eller så kallade innovationer presenteras i media. Däremot har Lunds universitet i sin strategiska plan för 2017-2026 angett ambitionen att vara en inflytelserik röst i samhällsdebatten och att ta ett stort samhällsansvar. Man kan också hävda att forskare har en moralisk skyldighet att sprida sina kunskaper.

Om forskaren anser att det på vetenskapliga grunder finns goda skäl att ifrågasätta felaktiga påståenden i media bör detta inte förändras av det faktum att ett företag kan lida ekonomisk skada.

Om forskaren misstänker att företagets agerande inte bara är vilseledande utan också kriminellt är det befogat att göra en polisanmälan. I annat fall är debattartiklar och intervjuer i media lämpliga kommunikationskanaler, eftersom forskaren då får stort genomslag och därigenom möjligheter att påverka det fortsatta händelseförloppet. Forskaren utsätter sig dock själv för risken att bli ifrågasatt, vilket kan vara både psykiskt, tidsmässigt och eventuellt också ekonomiskt krävande för en enskild medarbetare. Det underlättar därför om prefekten eller institutionen på olika sätt kan stödja agerandet, och det är klokt att försäkra sig om detta stöd på förhand.

2

HUR SKA EN ENSKILD MEDARBETARE HANTERA MISSTANKE OM AVVIKELSER FRÅN GOD FORSKNINGSSED?

När en studierektor försöker bilda sig en uppfattning om en vikarierande lektors erfarenhet av att handleda uppsatser upptäcker hon något som väcker hennes misstänksamhet. En av de uppsatser som lektorn har handlett vid ett annat lärosäte förefaller ha stora likheter med en vetenskaplig artikel i en internationell tidskrift som lektorn står som ensamförfattare till. Varken studentens namn eller uppsats nämns i artikeln. Studierektorn tycker att hela situationen är olustig och funderar över hur hon bör agera för att inte riskera att utpeka en kollega på felaktiga grunder.

- Måste hon först själv bringa större klarhet i frågan innan en eventuell anmälan och bör hon också höra vad lektorn har att säga om det hela?

- Ska hon istället skicka en anmälan till Nämnden för utredning av avvikelser från god forskningssed vid Lunds universitet? Då skulle frågan hanteras professionellt av erfarna personer. Men om det visar sig att inget fel har begåtts blir ju studierektorn skyldig till att felaktigt ha utpekats lektorn.
- Kan hon kontakta fakultetens vetenskapliga ombud för att få råd om hur hon ska gå tillväga?

Etikrådets reflexion:

Misstanken i det här fallet handlar alltså om att lektorn ensam har publicerat en artikel som grundar sig i en annan persons arbete och att den personen rätteligen borde ha varit med som medförfattare. Att oerättigt utesluta någon från att stå som medförfattare på en publikation är en avvikelse från god forskningssed. Om man har skäl att misstänka att en kollega har gjort sig skyldig till sådan avvikelse från god forskningssed ska man omgående anmäla det. Hur och vart man anmäler framgår av *Riktlinjer om handläggning av ärenden som rör misstänkt avvikelse från god forskningssed vid Lunds universitet*. www.medarbetarwebben.lu.se/avvikelse-god-forskningssed.

Det är alltså inte så att man själv först ska ta reda på mer om vad som har hänt eller höra vad lektorn i det här fallet har att säga. Tvärtom kan det vara viktigt att inte göra det. Poängen med att det finns en nämnd för sådana här ärenden är att de utreds bäst på behörigt avstånd från den berörda miljön och av personer som inte har några kollegiala band till de inblandade.

Det finns etablerade etiska principer för medförfattarskap. Lunds universitets etikråd har publicerat en skrift om det. Den heter *Etiska aspekter på medförfattarskap* och den hittar du på denna webbplats www.etikradet.blogg.lu.se/.

Fakultetens vetenskapliga ombud ska i frågor som rör misstankar om vetenskaplig oredlighet eller avvikelse från god forskningssed hänvisa vidare till den nationella Nämnden för prövning av oredlighet i forskning eller den lokala nämnden, i enlighet med ovan nämnda riktlinjer. Däremot kan det vetenskapliga ombudet bistå med råd kring frågor om medförfattarskap innan ett manuskript skickas in för eventuell publicering.

3

VEM KAN FÅ PRIS I UNIVERSITETETS NAMN?

Styrelsen för en stiftelse som universitetet har nära kontakt med utser årligen en pristagare för framstående vetenskaplig gärning och organiserar en prisceremoni som får stor medial uppmärksamhet. Prisceremonin organiseras i samverkan med universitetet och i universitetets lokaler. Rektor står bakom inbjudan till denna prisceremoni.

I det aktuella fallet uppmärksammas rektor en månad före prisceremonin på att den utsedde och således av rektor inbjudne pristagaren har ifrågasatts i akademiska kretsar i USA och Storbritannien på grund av upprepade högerextrema uttalanden och förnekelse av Förintelsen. Han har utslutits ur flera vetenskapliga samfund och blivit "persona non grata" vid flera universitet.

Rektor vänder sig till styrelsen för stiftelsen. Denna ställer sig helt oförstående till kritiken; pristagaren är utsedd på grund av otvetydiga vetenskapliga meriter och man har över huvud taget inte beaktat den kritik som finns mot pristagaren för dennes åsikter.

I detta läge reses frågan: Ska prisceremonin ske som planerat eller ställas in?

Etikrådets reflexion:

Här får man tänka igenom vad det är för frågor och intressen som står på spel. Handlar avgörandet främst om universitetets anseende och rykte eller om etiska värden och moraliskt handlande? Frågor som berör universitetets anseende respektive ett etiskt korrekt handlande bör hållas åtskilda. Vad gäller universitetets anseende finns risk att det kan skadas oavsett vilket alternativ som väljs. Om ceremonin ställs in kan universitetet kritiseras för att inte ha högt i tak och för att portförbjuda personer med obekväma åsikter. Om ceremonin istället sker som planerat kan rektors och universitetets omdöme komma att ifrågasättas. En tredje möjlighet är att universitetet före prisceremonin meddelar att man är medveten om kritiken mot forskaren men att denne är utsedd på vetenskapliga grunder. Samtidigt välkomnas en diskussion i samband med prisceremonin, exempelvis i form av frågor ställda till pristagaren. Det är möjligt att universitetet därmed räddar sitt rykte, men den etiska frågan är knappast löst.

Den etiska frågan har inget givet svar och kompliceras av att de normer och värderingar som universitetet vilar på inte är entydiga och i vissa fall står emot varandra. I värdegrunden för Lunds universitet (se *Strategisk plan 2017-2026*) står att den är förankrad i svensk lag och att verksamheten ska värna värden som demokrati, fri åsiktsbildning och respekt för allas lika värde. Yttrandefrihet är stadgad i grundlagen, samtidigt som högskolan som offentlig myndighet enligt Regeringsformen har ett särskilt ansvar att "iaktta saklighet och opartiskhet". Hets mot folkgrupp är förbjudet i lag, men att förneka Förintelsen är i Sverige inte straffbart i sig (däremot i till exempel Tyskland och Frankrike). Gråzoner och motstridande principer underlättar inte beslutet men lämnar samtidigt utrymme för etiska överväganden. Vill Lunds universitet bidra till att en person som förnekar Förintelsen belönas med ett vetenskapligt pris?

4

FINNS DET EN GRÄNS FÖR EN MEDARBETARES YTTRANDEFRIHET?

En professor vid Lunds universitet uttalar sig ofta i medierna – normalt med en skarp och tvärsäker ton. Ämnena faller dock ofta utanför hans eget kompetensområde. Ibland är hans påståenden ogrundade och direkt felaktiga. På senare tid har professorerna också börjat kommentera kontroversiella frågor i TV och dagstidningar. För den breda allmänheten framstår uttalandena som vetenskapligt belagda, dels på grund av professorstiteln, dels på grund av att professorn ofta hänvisar till forskningsrön. Hänvisningarna till forskningsläget är emellertid direkt missvisande; hade det rört sig om vetenskaplig publicering hade det varit ett klart avsteg från god vetenskaplig sed.

- Var går gränsen för forskarens yttrandefrihet?
- Har prefekter och kollegor rätt att ställa kollegan till svars för innehållet i de uttalanden som gjorts?
- Har de rentav skyldighet att agera? Vem kan i så fall göra det och på vilket sätt?

Etikrådets reflexion:

Rätten till yttrandefrihet är grundläggande i vår konstitution, och det är centralt för Lunds universitet att värna om att denna grundlagsskyddade rättighet kan utövas i praktiken. Varken ledning eller kollegor har rätt att ingripa med sanktioner eller på annat sätt tysta den som använder sin rättighet att tala och publicera.

Däremot tillhör det den akademiska kulturen att debattera och att polemisera mot det man uppfattar som felaktigt sakinnehåll. Både personer i ledande ställning och kollegor har därför rätt, och ibland även moralisk skyldighet, att tala om att man har en annan uppfattning i sakfrågan och att man förväntar sig underbyggda påståenden av en kollega oavsett var de publiceras.

Om en situation som den beskrivna uppkommer är det särskilt viktigt för personer i överordnad ställning att konsekvent försvara anställdas rätt att tala och publicera sig offentligt och att samtidigt markera att det är fullt tillåtet för kollegor att ifrågasätta framförda åsikter och argument – internt eller publikt.

5

SEXUELL LÄGGNING BEGRÄNSAR VISSA STUDENTERS MÖJLIGHETER TILL UTLANDSSTUDIER

Olle studerar till civilingenjör på LTH och önskar åka på utbytesstudier i något land i Asien. Hans förstahandsval gällde ett universitet i Singapore. Tidigare har flera LU-studenter åkt till detta universitet och kurserna passar väl i Olles utbildning. När Olle skaffar information om Singapore så blir han medveten om att homosexualitet är olagligt. Detsamma gäller i Malaysia och Indonesien, som också finns bland Olles önskade destinationer. Sanktionerna vid brott kan vara mycket hårda. I Sydkorea är homosexualitet inte olagligt men det saknas lagstiftning som skyddar HBTQ-personer. I alla dessa länder har Lunds universitet partneruniversitet, vilka erbjuds som studiedestinationer.

I Sverige är Olle engagerad i flera ideella föreningar som verkar för mänskliga rättigheter. Han är öppet homosexuell, vilket framgår av hans inlägg på sociala medier.

Insikten om lagstiftningen i de länder där Olle önskar studera tar hårt på honom. Om han väljer att åka dit så måste han undertrycka sin sexuella läggning, för att inte riskera att utsättas för sanktioner. Han har helt enkelt inte samma möjligheter som sina kurskamrater och är besviken över att universitet inte informerat om situationen i länderna eller om vem han kan vända sig till för att diskutera situationen.

- Vilket ansvar har universitet för att informera sina studenter om ovan beskrivna förhållanden?
- Är LU ansvarigt för den situation där studenter själva väljer att studera i länder där deras sexuella läggning är otillåten?
- Ska utbyten över huvud taget erbjudas med universitet i länder som inte erkänner mänskliga rättigheter?

Etikrådets reflexion:

Etikrådet uttalar den principiella hållningen att "Lunds universitet inte bör upprätthålla samarbeten med universitet, vilka särbehandlar studenter på sådan grund som regleras i svensk diskrimineringslag". I det fall ett mottagande universitet skulle göra sig skyldig till diskriminering, på ovan beskrivna grunder, så bör LU säga upp avtalet.

I praktiken är det så att Lunds universitet har avtal eller förmedlar kontakt med universitet som ligger i länder där mänskliga rättigheter, som rätten till sin sexuella läggning, inte respekteras. Ansvariga för utbyten bör orientera sig inom detta område så att det ger möjlighet att informera och diskutera med potentiella utresande studenter om vad denna bristande respekt kan komma att medföra. Utrikesdepartementets gör regelbundet landrapporter om situationen för mänskliga rättigheter i olika länder, vilket kan vara en källa att utgå ifrån. Lunds universitet ska vara berett att ge stöd och hjälp om studenter drabbas av diskriminering i samband med utlandsstudier.

Lunds universitets etikråd

Rådet arbetar för att öka förståelsen för vikten av ett etiskt förhållnings-sätt i Lunds universitets verksamheter, stimulera till diskussion och debatt i etiska frågor samt främja kunskapsutveckling inom det etiska området.

Etikrådet är rådgivande till rektor och rektors ledningsråd i etikfrågor.

Bo Ahrén

vicerektor, ordförande

Fredrik Andersson

dekan, Ekonomihögskolan

Ann-Katrin Bäcklund

föreståndare, Pufendorfinstitutet

Anders Ekbohm

seniorprofessor, Karolinska institutet

Ulf Ellervik

professor, Kemiska institutionen

Torun Forslid

rektorsråd, universitetsledningen

Johanna Gustavsson Lundberg

universitetslektor, Centrum för teologi och religionsvetenskap

Lena Halldenius

professor, Historiska institutionen

Mats Johansson

docent, Institutionen för kliniska vetenskaper

Titti Mattsson

professor, Juridiska institutionen

Anna Meeuwisse

professor, Socialhögskolan

Björn Petersson

docent, Filosofiska institutionen

Johanna Henriksson

Lunds universitets studentkårer

Alexander Nymark

Lunds universitets studentkårer

Kontaktperson:

Magnus Gudmundsson, magnus.gudmundsson@rektor.lu.se

LUNDS
UNIVERSITET

www.etikradet.blogg.lu.se

LUNDS UNIVERSITET

Box 117
221 00 Lund
Tel 046-222 00 00
www.lu.se